

L'agricultura torroellenca

d'ara fa cent anys

Aparició de la fil·loxera

Entre els anys 1830-1840 s'inicià a bona part d'Europa una forta expansió agrària. El món rural es beneficià de les millores tècniques, de la progressiva intensificació i diversificació dels cultius, dels efectes inesperats dels nous fertilitzants i d'un lligam de circumstàncies que provocaren una millora general de rendiments. Alhora els preus dels productes del camp anaren en augment, aspecte que s'acusà especialment en els cereals. Aquesta època de prosperitat començà a decaure en la dècada del 1870 al 1880, durant la qual la pagesia entrà en una forta crisi que es perllongaria fins el canvi de segle, data que marca l'inici d'una lenta recuperació. Les males collites i les exportacions abundants i barates dels països ultramarins a Europa foren bona causa d'aquesta decadència, provocant una forta caiguda de preus, tal com es pot apreciar en el quadre següent (1):

Preus del blat			
Anys	EE. UU.	Gran Bretanya	França
1847-1856	100	100	100
1857-1868	126'4	92'3	96'2
1869-1882	95'4	89'8	103'4
1883-1892	58'4	60'4	84'4
1893-1898	46'1	49	76'8

Aquesta evolució de l'agricultura en el continent es reflexà a tot Espanya en termes generals, encara que amb unes variants peculiars, puix l'època de prosperitat no fou tan acusada degut al retard en beneficiar-se el camp espanyol de les innovacions en aparells i sistemes de cultiu. Però en contrapartida fins a co-

(1) Per una visió detallada de la referida decadència agrícola, poden consultar el treball de Ramon Garrabou, «La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme», inserit al n.º 3 de Recerques, d'on reproduïm el quadre de preus del blat. També l'estudi de Josep Fontana «La gran crisi bladera del segle XIX», aparegut a Serra d'Or el novembre de 1960.

mençaments dels anys vuitanta no s'inicià l'aguda ona depressiva, a causa de la incomunicació amb els mercats estrangers i la forta protecció aranzelària. En els principals mercats espanyols s'aprecià per terme general una disminució en els preus del blat entre un 20 i un 25% en el període 1880-1895. Aquesta situació general va tenir, òbviament, variants i particularitats comarcals i locals que difereixen sensiblement del conjunt. Amb aquests antecedents anem a examinar la situació agrària a la nostra vila.

Resultaria difícil estudiar el tema de l'agricultura torroellenca d'ara fa cent anys sense considerar la seva importància quantitativa dins el context total de la població. La consulta al cens de 31 de desembre de 1887 ens permet donar a conèixer una visió bastant fidel del quefer laboral dels nostres predecessors d'aquell temps. En el següent quadre, junt a cada ofici, hi consta el nombre dels que l'exercien. No hi figuren les dones dedicades a la llar, els infants, els escolars o les persones sense activitat definida.

Ocupació laboral dels torroellencs segons el cens del 1887

Administrador finques	2	Dependent	1
Adobador de pells	8	Dipositari fons Mun.	1
Advocat	3	Drapaire	1
Agent	1	Enginyer	1
Agricultor	202	Enginyer Agrònom	1
Agrimensor	1	Ermità	1
Agutzil	1	Escloper	2
Barber	5	Escrivent	5
Baster	7	Espardenyer	12
Cadiraire	3	Estanquer	2
Cafeter	4	Estorer	1
Calderer	2	Estudiant comerç	1
Calesses	2	Estudiant 2. ^a ensenyança	20
Campaner	3	Estudiant facultat major	4
Captaire	5	Fabricant	1
Carnisser	11	Farmacèutic	2
Carreter	7	Ferrer	19
Carter	1	Flequer	16
Cisteller	1	Fideuer	1
Coló	1	Fuster	35
Comerciant	36	Garbellador	1
Conductor carruatges	2	Guàrdia civil	6
Confiter	11	Hortolà	23
Cordeller	2	Industrial	1
Criat	9	Jardiner	1
Cuiner	1	Jornaler	120
Cuïnera	15	Jornaler de la terra	126
Daguer	1	Llevadora	1

Llauner	4	Rellotger	1
Macer Ajuntament	1	Retirat	1
Mestre 1. ^a ensenyança	3	Revenedor	4
Metge	4	Sabater	24
Militar	2	Sacerdot	7
Modista	2	Sastre	9
Moliner	1	Secretari Jutjat Mun.	1
Músic	16	Semoler	2
Notari	1	«Seren»	3
Paleta	38	Serrador	8
Parcer	15	Serraller	7
Pastor	24	Serventa	69
Pescador	98	Soguer	1
Picapedrer	2	Taper	3
Practicant	3	Taverner	4
Procurador patrimonial	1	Tenidor de llibres	1
Professor	1	Teixidor	2
Professora	2	Transportista	1
Propietari	323	Venedor ambulat	3
Religiosa	23	Veterinari	2

És fàcil constatar que en aquella data la dedicació dels vilatants a la indústria era ben escassa. Només una persona es qualificava d'industrial i una altra de fabricant. L'agricultura i l'artesanat pràcticament ho acaparava tot, a l'igual que la pesca a l'Estartit.

Hem de tenir en compte que en el procés d'industrialització del segle passat, les comarques gironines ocuparen un lloc molt secundari en relació a l'àrea dominada per Barcelona ciutat. Si exceptuem algun punt concret, com Salt, Olot i petites zones de la vall del Ter, tan sols podem parlar d'un inici d'implantació industrial (2).

Així, doncs, Torroella no era pas cap singularitat dins la tònica comú. Si bé durant els segles XIV i XV, la nostra vila tingué un reconegut prestigi per la seva producció tèxtil, que meresqué l'aprovació d'unes ordinacions pel rei Pere el Cerimoniós (3), posteriorment aquesta activitat entrà en total decadència. Hem pogut verificar en el transcrit cens del 1887, que tant el tenidor de llibres com l'enginyer agrònom que hi figuren, treballaven a la fàbrica de desfibració de rami, llavors inaugurada, i que s'instal·là aquí gràcies a les gestions de l'apotecari local Baldomer Mascort, però la seva vida fou breu.

(2) Sobre la industrialització a les comarques gironines poden consultar el Cap. II del llibre «Girona al segle XIX», Editorial Gòthia, 1978.

(3) Vegin el treball «El gremi de Perares i el Beat Maurici Proeta», escrit per Eduard Viñas i publicat al Llibre de Festa Major, any 1949.

És inqüestionable, doncs, que l'economia de la població girava entorn de l'agricultura. Els terrenys de conreu estaven bàsicament en mans dels particulars, puix amb motiu de les lleis desamortitzadores s'havia produït la venda pública de les finques dels frares Agustins —unes cinquanta vessanes a Torroella— així com els horts del Tamariuà que pertanyien a l'Hospital. La distribució de terres més important fou practicada per l'Ajuntament a partir del 1830, en forma voluntària, venent o cedint en emfiteusi als pagesos tota l'àmplia propietat municipal de les Deveses, la Platera, el Mas Pobre i algun altre indret. La terra de l'aspre era la més treballada i estava bastant repartida. El pla s'explotava poc degut a la gran extensió d'aiguamolls i closes, i a més, tota aquesta zona era molt dominada per la casa Robert-Carles, propietària del Mas Ral, Torre Begura i Mas Cassà, domini que amplià poc a poc, per compra d'altres terres circumdants. Posteriorment, entre els anys 1913 i 1915, el Marquès de Robert procedí a arrencar les closes, convertint-les en una vasta demarcació productiva, creant les heretats La Terrera, Mas Llorer, Mas Xiprer, Mas Llimoner, Mas Noguer, Mas de l'Arbre, Mas de les Eures i Mas de les Palmeres (4).

Des de mitjan del segle passat, la comarca de l'Empordà tingué fama d'avancada en l'explotació agrària. Lentament s'anà passant a una agricultura més intensiva i de millor rendabilitat. Encara que a un nivell secundari els nous cultius es van generalitzar, especialment la plantació de patata, userda i blat de moro. La introducció de l'arada de ferro, cada dia més perfeccionada, així com altres eines i màquines, significà un notori benefici. Alguns adobs fins llavors desconeguts, com el guano, començaren a utilitzar-se juntament amb els tradicionals d'origen orgànic (5).

Gràcies a l'amillament de l'any 1863, que es troba a l'arxiu de l'Ajuntament, podem tenir una idea bastant real dels principals conreus existents llavors en el nostre terme municipal:

Amillament de l'any 1863

Hortalisses i llegums	85 vessanes
Blat, civada i altres sements	7.703 »
Vinya	2.901 »
Olivera	1.777 »
Erms	5.874 »
Zona muntanyosa	67 »

(4) Moltes dades de caire local que figuren en aquest treball provenen d'antigues converses amb el meu avi Víctor Radressa, nascut el 1872. També m'han aclarit algun punt els senyors Marcellí Audivert i Pere Sureda.

(5) Vegin l'estudi de Dolors Armengol titulat «Les transformacions de l'agricultura: alguns aspectes de la revolució agronòmica a l'Alt Empordà», que figura en el llibre «Girona al segle XIX».

VEREMA AL PEU DEL MONTGRÍ

DIBUIX: FRANCESC SOLER

Si el comparem amb l'anterior amillament, de l'any 1851, veiem que l'extensió dedicada a hortalisses i llegums s'ha doblat; els cereals s'han estès en unes mil vessanes més; ha disminuït la vinya i augmentat les oliveres. De totes maneres, domina clarament la trilogia mediterrània típica de mitjan del segle XIX: cereals, olivar i vinya. Com a característica pròpia podem anotar una ampla zona d'erms, bona part de la qual serien closes, aiguamolls i terrenys on s'havia abandonat el conreu de l'arròs. Durant el segle XVIII l'arròs era plantat en bona part del nostre terme municipal, però l'embassament d'aigües ocasionà epidèmies de paludisme, morint molta gent durant l'estiu; aquest estat insalubre suscità un moviment popular contrari al seu cultiu, el qual fou prohibit l'any 1838, fins que a principis del present segle s'encetà novament la polèmica (6).

La ramaderia, per regla general, només era un complement de l'explotació agrària. Veiem en el cens del 1887 que un total de vint-i-quatre persones exercien de pastors. A la Torre Ponsa tenien eugades que durant l'estiu baixaven a la plana. Per les closes hi pasturaven vaques del país, explotades només amb la finalitat de vendre les cries, sense aprofitar-ne la llet, puix llavors només en bevia la gent malalta i delicada, i encara normalment era de cabra. Fins a principis de l'actual segle no arribaren a la població vaques holandeses, i a fi d'incrementar la seva producció lletera, s'inicià la plantació d'usurda. Per la muntanya pastoraven els ramats d'ovelles i cabres. Durant molts anys, vàries famílies que tenien pocs caps d'aquests animals, els unien cada matí, alternant-se en la tasca de pasturar les bèsties agrupades; al vespre tots els interessats esperaven el ramat a l'altura del «forn de la calç», on recollien el bestiar propi.

Com en tants altres llocs, els cereals componien la producció més important de l'agricultura local. Cal tenir en compte que en l'època objecte d'aquest estudi el pa era la base de l'alimentació. Hem vist en l'amillament del 1863 que un total de 7.703 vessanes tributaven en qualitat de terres cerealistes. En el quadre que immediatament transcrivim, es pot percebre les fluctuacions del preu del blat a Girona des de l'any 1856 al 1889, oscil·lacions que serien sensiblement iguals a Torroella (7).

Sèrie de proporcions dels preus del blat a Girona (1862-63 = 100)

Any agrícola	Percentatges	Any agrícola	Percentatges
1856-57	125'23	1859-60	98'60
1857-58	87'08	1860-61	98'37
1858-59	88'17	1861-62	112'31

(6) La problemàtica local sobre l'arròs queda molt ben descrita en el treball de Joan Surrroca «El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII», inserit a *Estudis d'Història Agrària*, n.º 2. Poden consultar també a Josep Pla: «Pere Coll i Rigau i la història de l'arròs de Pals». *Obra completa*, volum 16.

(7) Aquest quadre el reproduïm del treball de Jaume Portella i Ramon Alberch, «El desenvolupament demogràfic i les fluctuacions dels preus del blat a Girona. 1856-1900», aparegut al n.º 75, fascicle 1.ª, de l'actual *Revista de Girona*.

Any agrícola	Percentatges	Any agrícola	Percentatges
1862-63	100	1876-77	87'38
1863-64	94'97	1877-78	93'31
1864-65	95'73	1878-79	95'95
1865-66	89'98	1879-80	93'12
1866-67	99'28	1880-81	81'22
1867-68	125'68	1881-82	94'18
1868-69	94'48	1882-83	89'38
1869-70	82'81	1883-84	77'40
1870-71	99'58	1884-85	69'77
1871-72	95'54	1885-86	68'34
1872-73	82'39	1886-87	69'98
1873-74	85'87	1887-88	70'15
1874-75	85'15	1888-89	67'73
1875-76	75'67		

Cal observar com a partir de la campanya 1881-1882, la regressió dels preus es clara, seguint la tònica general del país apuntada a l'inici d'aquest treball. Les variacions dels anys anteriors depenien generalment de les collites bones o dolentes. Els anys agrícoles 1856-57 i 1867-68, foren especialment negatius, degut a les adversitats metereològiques, disparant-se els preus. A l'Empordà, la nul·la collita de cereals del 1857 coincidí amb una forta plaga d'oidium, perdent-se també l'anyada de vi; moltes famílies passaren misèria.

Hem vist que l'olivera era el tercer cultiu en importància a Torroella. Fou una explotació molt remuneradora durant les dècades centrals del segle passat. És lògic, per tant, que en aquelles circumstàncies la plantació anés en augment. Davant 1.182 vessanes d'olivera declarades en l'amillament del 1851, trobem 1.777 vessanes en el del 1863. Però al voltant de l'any 1870 s'inicià també en aquest cultiu una forta davallada. La plaga anomenada «el negre» o «la negrura», ocasionava una minva notable de rendiments. Aparegueren en el mercat productes competidors, com altres olis vegetals i, poc a poc, l'ús de l'oli d'oliva quedà reduït a l'alimentació, car el petroli i el gas el desterraren de la il·luminació, així com del consum industrial. A més, l'oli italià, de refinat més perfecte, anava dominant el mercat internacional, minvant les exportacions. Els preus anaren decreixent com podem veure en el quadre que segueix (8):

Evolució dels preus de l'oli en el mercat de Figueres, en Ptes/Hl.

1865-1870	120'9
1871-1878	80'3
1879-1885	76'4
1886-1896	77'7
1897-1907	82'2

(8) Aquesta relació procedeix de la tesi de llicenciatura de Dolors Armengol i fou publicada en el treball de Ramon Garrabou, citat a la primera nota.

Hem de suposar que en els anys següents a 1863 l'olivera ocupà al terme de Torroella una extensió semblant, fins a l'època de la primera guerra mundial, en què moltes plantacions foren arrencades per a vendre la llenya a Alemanya.

A Catalunya, la vinya fou un dels pocs cultius rendables durant els anys de reducció d'ingressos procedents dels cereals i l'olivera. L'amillament del 1863 ens diu que les plantacions de ceps ocupaven a Torroella un total de 2.901 vesanes, extensió que molt probablement augmentà, com en altres demarcacions, durant els quinquennis subsegüents. Hi havia vinyes a bona part de la pendent muntanyosa, vall de Santa Caterina, Sobrestany i zona del voltant de les Dunes. A tota l'àrea de l'Estartit era la plantació més extensa; les vinyes es trobaven ubicades a tota la part de darrera les cases fins al planer de la muntanya, des del Cap de la Barra fins a la font de Santa Anna i sota Rocamaura, estenent-se també pels entorns de la carretera de la Torre Ponsa; en el pla n'hi havia unes quantes d'escampades pel camp de l'Arbre, Griells i les Deveses. La relació de preus que tenim d'un mercat proper a Torroella, és la següent (9):

Evolució dels preus del vi en el mercat de Figueres, en Ptes./Hl.

1877-1881	35'60
1882-1886	39'40
1887-1891	47'90
1892-1896	26'70
1897-1901	28'50
1902-1906	30'40

Tota la problemàtica del vi, s'ha d'estudiar, no obstant, en relació al fenomen de les plagues que durant la segona part del segle passat afectaren sensiblement la seva producció. L'any 1853 penetrà a la comarca l'oïdium, malaltia que ataca els brots, fulles i raïms; durant tota una dècada, amb més o menys intensitat, fou un flagell constant.

Precisament amb la finalitat d'aclimatar peus immunes a l'oïdium, el 1863 un propietari de Bordeus importà ceps americans que resultaren atacats per la fil·loxera i, des d'allí, aquesta plaga, antiga a les Amèriques, s'estengué a tot Europa.

La fil·loxera és un insecte que ataca les arrels de l'arbre. Al primer any no es nota res a l'exterior; després les fulles van perdent color i el fruit apareix cada vegada més raquític; al quart any les plantes ja són seques. Arrasa tots els vinyars que troba al seu pas, excepte aquelles plantacions enclavades en terrenys sorrencós. En la seva marxa per França, destruïa anualment unes 85.000 hectàrees de vinya.

Com la malura avançava cap al nostre país i els remeis emprats per a combatre-la —especialment químics— no responien, es pensà en poder aturar la pla-

(9) Aquestes dades provenen de la mateixa font referida en l'anterior anotació.

ga al límit dels Pirineus, aprofitant la vasta zona muntanyosa no plantada de vinya i creant un cordó sanitari a la part oriental, enfront de l'Empordà, consistent en arrencar totes les vinyes en una amplada d'uns vint-i-cinc quilòmetres en línia amb la frontera francesa. Aquest fou el criteri del Congrés Antifil·loxèric de Madrid, acollit per les autoritats amb relatiu entusiasme. Però la idea no era de fàcil realització, tenint en compte que en la proposada zona d'aïllament la vinya abundava i s'obtenien elevats beneficis degut a que França importava vins per tenir les seves plantacions extensament fil·loxerades. A més, les indemnitzacions proposades eren insuficients, a criteri dels propietaris. La fèrria oposició dels vinyaters afectats, a la realització del cordó sanitari, provocà tensions i avalots. Fou especialment significatiu l'aixecament dels veïns de Llers, amb el seu Ajuntament i clerecia, que ocuparen la carretera a toc de sometent i cridant: «Morin els que maten la fil·loxera i les vinyes!» (10).

El cert fou que mentre es discutia la qüestió, l'insecte traspassà la frontera. El 30 de setembre de 1879, l'alcalde de Rabós d'Empordà notificava al Governador de Girona l'existència de la infecció en una vinya del seu municipi. El 1883, entrava ja a la comarca de la Selva; el 1886 arribava a Barcelona; a Tarragona, l'any 1891, i a finals del segle travessava els confins de Catalunya.

A Torroella, la plaga entrà molt probablement a finals del 1880 o a principis del 1881. Ens orientem al respecte en un article publicat a la vella Revista de Girona, per Narcís Heras de Puig, el desembre de 1881 (11), ja que en parlar de l'estat de la invasió, diu: «Se creía hace un año que el río Fluviá sería una barrera, no ciertamente insuperable, pero sí que detendría a lo menos por algunos meses los progresos del insecto devastador, pero esta esperanza ha sido frustrada, puesto que la filoxera se ha propagado sin demora a los pueblos de la margen derecha, del mismo modo que si el río no hubiera existido. Nuestro amigo el ingeniero agrónomo D. Joaquín Espona, por medio de la brigada de exploraciones, que está a su cargo, ha reconocido la zona intermedia entre el Fluviá y el Ter y en ella se ha encontrado la filoxera en los términos municipales de San Mori, Ventalló y sus agregados de Vilarrobau, Pelacals y Vulveralla, Vilopriu en su agregado de Gahusas, San Jordi Desvalls, Colomé, Jafre, Verges, Peratallada, La Tallada, Garriolas, Albons, Bellcaire, Ullá, Torroella de Montgrí, Saus y su agregado de Camallera, Rupiá, Cornellá, Bañolas, Fontcuberta, Dosquers, Besalú, Parroquia de Besalú, Vilademà, Esponellá, Vilademuls en su agregado de Vilademí y otros hasta llegar al número de setenta y dos focos, y es probable que ahora haya muchos más, sea por haber pasado desapercibidos, lo cual es facilísimo en el primer período de la invasión, sea por haberse formado posteriormente en el verano que acaba de transcurrir».

(10) El tema de l'entrada de la fil·loxera per l'Empordà està molt ben documentat en el llibre de Josep Iglésies: «La crisi agrària de 1789-1900: La fil·loxera a Catalunya».

(11) El treball es titula: «La Filoxera. Progresos y estado actual de la misma en la provincia de Gerona».

L'exposat al llarg d'aquest estudi ens obliga a pensar que Torroella, a partir del 1880, passà dues o tres dècades d'evident migradesa econòmica. Als baixos preus dels cereals i l'oli s'uní la desaparició de les vinyes, llevat d'unes poques radicades a les Dunes i a distintes zones sorrencoses. Els vinyars foren substituïts per altres conreus o bé replantats amb sarments americans immunes a la plaga, però quan estigueren a ple rendiment els preus eren altres. La davallada del camp incidí sobre tota la població, especialment en aquelles ocupacions artesanes directament vinculades amb l'agricultura. Anotem, per exemple, com en el cens del 1887 cap persona s'inscriu amb l'ofici de boter, innecessari en uns moments de nul·la collita de vi. Especialment penosa seria la vida dels jornalers, acostumats a un horari de sol a sol, amb llargs desplaçaments a peu (Torre Ponsa, Comallovera, etc.) que veurien disminuïdes les seves possibilitats d'ocupació. Però, gràcies a la diversificació de conreus, la situació no fou tan greu com a Cadaqués, Port de la Selva i altres poblacions en les quals la vinya ocupava el cinquanta per cent o més del terreny utilitzat.

Hi ha una directa correlació entre les grans crisis econòmiques i la demografia d'una localitat o àrea concreta. Augmenten les defuncions, minven els naixements, es retarden els matrimonis i el moviment migratori s'activa. Seria interessant fer un estudi profund de la demografia de l'època i analitzar les causes de les seves alteracions. Però aquest aspecte el deixem per als estudiosos de la demografia. Aquí ens limitem a transcriure l'evolució del poblament global de Torroella (12) i que cada lector n'intueixi la seva apreciació.

Població de Torroella

Any 1857	...	...	...	...	...	...	3.873	habitants
Any 1860	...	...	...	...	...	...	3.738	»
Any 1877	...	...	...	...	...	...	3.819	»
Any 1887	...	...	...	...	...	...	4.035	»
Any 1897	...	...	...	...	...	...	3.867	»
Any 1900	...	...	...	...	...	...	3.543	»
Any 1910	...	...	...	...	...	...	4.083	»

Resulta clar que durant el període 1887-1900 es produí una sensible baixa de població. La crisi econòmica en fou l'única causa? El cert és que els nostres avis quan recordaven aquell temps de la fil·loxera ho feien amb un deix de pessimisme.

JOAN RADRESSA I CASANOVAS

(12) Aquestes xifres les traslladem aquí del treball «Profitxer torroellenc», de mossèn Ignasi M.ª Colomer, publicat al Llibre de Festa Major de l'any 1965.